

5. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] vid 20.10.2011 № 12rp/2011 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011.
6. Tatiana Tropina (2017). Cyber-policing: the role of the police in fighting cybercrime. URL: <http://91.82.159.234/index.php/bulletin/article/view/232>.
7. A Proposal for Police Acquisition of ISP Subscriber Information on Administrative Demand in Child Pornography Investigations // Colton Fehr 16 Pages Posted: 19 Jun 2019. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3402632
8. A review of section 264 (criminal harassment) of the Criminal Code of Canada. URL: https://justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/wd96_7-dt96_7/wd96_7.pdf.
9. Child pornography Alisdair A. Gillespie. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13600834.2017.1393932>.
10. Danish police/ Politi. URL: <https://politi.dk/en>.
11. Defining Child Pornography: Law Enforcement Dilemmas in Investigations of Internet Child Pornography Possession Melissa Wells, David Finkelhor, Janis Wolak & Kimberly J. Mitchell Pages 269-282. Published online: 12 Jul 2007. URL: <https://doi.org/10.1080/15614260701450765>.
12. Internet Watch Foundation: Homepage. URL: <https://www.iwf.org.uk/>.
13. Long, M., Alison, L., Tejeiro, R., Hendricks, E., & Giles, S. (2016). KIRAT: Law enforcement's prioritization tool for investigating indecent image offenders. Psychology, Public Policy, and Law, 22(1), 12–21. URL: <https://doi.org/10.1037/law0000069>.
14. Mark H. Butler, Samuel A. Pereyra, Thomas W. Draper, Nathan D. Leonhardt & Kevin B. Skinner Pages 127-137 // 27 Apr 2017, Published online: 08 Jun 2017. URL: <https://doi.org/10.1080/0092623X.2017.1321601>.
15. McKenzie, S. E. H. (2006). Partnership policing of electronic crime: an evaluation of public and private police investigative relationships. PhD thesis, Department of Criminology, University of Melbourne. URL: <http://hdl.handle.net/11343/39159>.
16. The Legal Regulation of Cybercrime in the United States of America Legislation // Journal. – No: 27. – VIII/2017. – page 1576-1578. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=607305>.
17. Tsuda, Mamory. Human rights problems of foreigners in Japan's criminal justice system. Migration World Magazine, Sage Publications, Inc. vol. 24, No 1-2. 1997. p. 22+. Accessed 20 Oct. 2020.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.49>

КЛАСИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ірина Щербініна

аспірант кафедри кримінального права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6376-3951

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем класифікації суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. Особлива увага автором звертається на необхідність вироблення наукою повної, точної та універсальної системи класифікації суспільно небезпечних наслідків, яка б обов'язково відповідала принципу науковості та правилам формальної логіки. Встановлено, що при відборі класифікаційних критеріїв для поділу суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення на види необхідно керуватися найбільш істотними та універсальними ознаками, які б надали змогу поділити усю сукупність суспільно небезпечних наслідків за тими чи іншими суттєвими критеріями. Автором були розглянуті різні підходи та критерії класифікацій суспільно небезпечних наслідків, запропоновані вітчизняними та закордонними вченими-криміналістами. Встановлено, що не усі критерії поділу можна вважати такими, що розкривають реальні, сутнісні характеристики дослідженого явища. На підставі глибокого аналізу законодавчих та доктринальних положень автором запропонована вдосконалена система поділу суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, що здатна більш повно, об'єктивно розкрити найважливіші якісні та кількісні характеристики досліджуваного явища та продемонструвати співвідношення суспільно небезпечних наслідків з об'єктами кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, класифікація, суспільно небезпечні наслідки, делікти створення небезпеки, істотна шкода, шкода.

THE CLASSIFICATION OF SOCIALLY DANGEROUS CONSEQUENCES OF THE CRIMINAL VIOLATION OF LAW

Iryna Shcherbinina

PhD Student at the Department of Criminal Law № 2

Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-6376-3951

Abstract. The article is devoted to the investigation of challenging issues in the classification of socially dangerous consequences of the criminal violation of law. The particular attention of the author is dedicated to the necessity of setting up a full accurate and universal system of socially dangerous consequences of the criminal violation of law classification, which would certainly reflect the principles of science and the rules of regular logic. It was figured out that during

the selection of classification criteria for division of socially dangerous consequences of the criminal violation of law, one has to be guided with the most crucial and universal points. These points would give a chance to divide all socially dangerous consequences by one or other crucial criteria. The author went through different approaches and criteria of socially dangerous consequences classification, which were provided by national and foreign crime scientists. It was figured out that not all criteria of division could be considered as realistic and essential characteristics of the explored phenomena. On the basis of deep analysis of legislative and dogmatic provisions, the author offered the updated system of division of socially dangerous consequences of the criminal violation of law. This division is able to fully and objectively expose the most important qualitative and quantitative characteristics of the explored phenomena. Besides, the division is also able to demonstrate the relations between socially dangerous consequences and objects of criminal violation of law.

Key words: criminal violation of law, classification, socially dangerous consequences, harm offences, serious harm, harm.

KLASYFIKACJA SPOŁECZNIE NIEBEZPIECZNYCH SKUTKÓW POPEŁNIENIA CZYNU ZABRONIONEGO

Iryna Shcherbinina

aspirant Wydziału Prawa Karnego nr 2

Narodowego Uniwersytetu Prawniczego im. Jarosława Mądrego (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-6376-3951

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest badaniu aktualnych problemów klasyfikacji społecznie niebezpiecznych skutków popełnienia czynu zabronionego. Szczególną uwagę autor zwraca na potrzebę opracowania przez naukę kompletnego, dokładnego i uniwersalnego systemu klasyfikacji skutków społecznie niebezpiecznych, który koniecznie spełniałby regułę naukowości i zasady logiki formalnej. Ustalono, że przy wyborze kryteriów klasyfikacyjnych w celu podzielenia społecznie niebezpiecznych konsekwencji popełnienia czynu zabronionego na rodzaje, należy kierować się najważniejszymi i uniwersalnymi cechami, które umożliwiłyby podzielenie całości społecznie niebezpiecznych konsekwencji na podstawie tych lub innych kryteriów istotnych. Autor dokonał przeglądu różnych podejść i kryteriów klasyfikacji skutków społecznie niebezpiecznych zaproponowanych przez krajowych i zagranicznych naukowców kryminalistycznych. Ustalono, że nie wszystkie kryteria podziału można uznać za ujawniające rzeczywiste, merytoryczne cechy badanego zjawiska. Na podstawie dogłębnej analizy przepisów legislacyjnych i doktrynalnych autor zaproponował ulepszony system oddzielania społecznie niebezpiecznych konsekwencji popełnienia czynu zabronionego, który jest w stanie pełniej, bardziej obiektywnie ujawnić najważniejsze cechy jakościowe i ilościowe badanego zjawiska oraz wykazać stosunek społecznie niebezpiecznych konsekwencji do obiektów czynu zabronionego.

Słowa kluczowe: czyn zabroniony, klasyfikacja, skutki społecznie niebezpieczne, delikty stwarzające zagrożenie, szkoda merytoryczna, szkoda.

Вступ. Класифікаційні методи і процедури широко застосовуються в кримінальному праві для вирішення найрізноманітніших гносеологічних проблем. Правильно та точно здійснена класифікація, як показує історія науки, допомагає підсумувати результати попереднього розвитку даної галузі знань та, разом із тим, започатковує новий етап її розвитку. Така класифікація володіє величезною евристичною силою, дозволяючи передбачити існування невідомих раніше об'єктів та явищ або розкрити нові зв'язки і залежності між вже відомими феноменами.

Суспільно небезпечні наслідки, будучи за своєю природою складним, багатоаспектним, багатофункціональним, системним соціальним та кримінально-правовим явищем, неодмінно потребують детального структурно-системного аналізу. Такий аналіз необхідний для визначення обсягу і рівня знань про це явище, пошуку шляхів більш глибокого його дослідження і пізнання, а також більш ефективного використання наших знань про нього на практиці.

Проблемі пошуку універсальної класифікації суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення присвячена значна кількість наукових праць. Серед вчених-криміналістів, що здійснювали наукові пошуки в цьому напрямку, варто виділити: Н.Ф. Кузнецову, А.С. Міхліна, В.М. Кудрявцева, В.В. Мальцева, О.М. Миколенко, С.В. Землюкова, П.С. Берзіна та інших.

Аналізуючи юридичну літературу, присвячену класифікації суспільно небезпечних наслідків, ми прийшли до висновку, що через відсутність єдності в термінології та великої кількості різних, іноді штучно вироблених критеріїв для поділу суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, існує істотна проблема їх систематизації. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне створити повну, точну та універсальну систему класифікації суспільно небезпечних наслідків, яка б обов'язково відповідала усім принципам та правилам поділу явища на види.

Основна частина. Класифікація завжди пов'язана з поділом цілого на частини. Такий поділ, розмежування здійснюється не сам по собі, а на основі певних логічних правил. Велике значення для правильного розмежування явищ мають логічні прийоми, які надають змогу більш чітко та науково здійснювати певну класифікацію.

Логічні прийоми і методи використовуються як в юриспруденції в цілому, так і в кримінальному праві зокрема. Із цього приводу свого часу дуже лаконічно висловився академік В.М. Кудрявцев: «Мабуть, немає жодної іншої сфери суспільного життя, де порушення законів логіки, побудова неправильних умовиводів, наведення хибної аргументації могли б заподіяти настільки істотну шкоду, як в області права. Логічність

міркувань, суворе дотримання законів правильного мислення в розслідуванні та вирішенні справи – елементарна і необхідна вимога для кожного юриста» (Kudryavtsev, 2004, p. 48).

Саме для цього наукою були вироблені певні правила побудови класифікації з точки зору формальної логіки: 1) в одній і тій самій класифікації необхідно застосовувати одну і ту саму підставу; 2) обсяг складових частин класифікації повинен дорівнювати обсягу явища, що підлягає класифікації; 3) складові частини класифікації повинні взаємно виключати один одного; 4) поділ на види має бути безперервним; 5) підстави поділу мають бути зрозумілими, чіткими (Yaskevich, 2007, p. 437).

Важливо, що наслідування цим правилам є не просто сукупністю окремих механічних дій, розірваних у просторово-часовому континуумі, навпаки, це єдиний процес, що відбувається постійно та безперервно, в результаті якого класифікація стає повною, точною та обґрунтованою.

У кримінально-правовій літературі надаються різні класифікації суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, при цьому всі вони, як правило, підпорядковані зазначеним принципам і правилам формування.

Загальновідомо, що класифікація являє собою розподіл тих чи інших явищ чи об'єктів за певними загальними якостями або ознаками, що характеризують певну групу явищ. Тому головною проблемою під час здійснення класифікації є саме пошук та встановлення підстав для розподілу всіх явищ або об'єктів на види, групи та підгрупи. При цьому для того, щоб класифікація відповідала принципам науковості та об'єктивності, необхідно в якості підстави для поділу відбирати найбільш суттєві, універсальні та важливі у практичному сенсі ознаки.

Таким чином, для здійснення класифікації суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення необхідно встановити такі істотні та універсальні критерії, які б надали змогу поділити усю сукупність суспільно небезпечних наслідків за тими чи іншими суттєвими ознаками. Це ми і спробуємо зробити надалі.

Значимо, що суспільно небезпечні наслідки можна розглядати в двох аспектах: широкому та вузькому. Причому у двох цих значень суспільно небезпечні наслідки – це шкода, що заподіюється об'єкту кримінального правопорушення, та у якій, в першу чергу, проявляється така фундаментальна (матеріальна) ознака кримінального правопорушення, як суспільна небезпечність. Саме тому вважаємо цілком логічним розпочати класифікацію суспільно небезпечних наслідків із критерію, пов'язаного з об'єктом кримінального правопорушення.

Як відомо, в доктрині кримінального права традиційною є класифікація об'єкта складу кримінального правопорушення «за вертикаллю», за якої об'єкт поділяється на загальний, родовий, видовий та безпосередній. У зв'язку із цим, відштовхуючись від філософських категорій загального, особливого та конкретного, більшість авторів пропонує поділяти і суспільно небезпечні наслідки на загальні, родові, видові та безпосередні. Так, зокрема, В.В. Мальцев пише: «Загальний, родовий і безпосередній об'єкти злочину виявляють різний ступінь узагальнення охоронюваних кримінальним правом суспільних відносин. Саме різний ступінь узагальнення характеризує і відповідні їм злочинні наслідки. Загальне поняття злочинних наслідків включає в себе найістотніше з того, що характеризує всю сукупність суспільних відносин (соціальних можливостей), які перебувають під охороною кримінального законодавства» (Maltsev, 1989, p. 44).

На наш погляд, варто погодитися з доцільністю такої класифікації суспільно небезпечних наслідків з низки причин. По-перше, запропонований В.В. Мальцевим поділ суспільно небезпечних наслідків на види має важливе теоретичне та практичне значення для встановлення суспільної небезпечності діяння та відмежування кримінально-протиправних діянь від інших протиправних діянь. Саме розкриття значення загального об'єкта кримінального правопорушення та, відповідно, шкідливих змін у цьому об'єкті допомагає у визначенні соціальної сутності кримінального правопорушення, ступеня суспільної небезпечності різних кримінальних правопорушень, а також обґрунтовує, що загальний об'єкт та притаманні йому наслідки складаються з низки родових об'єктів, отже, відповідно, низки родових суспільно небезпечних наслідків.

По-друге, зміст родових та видових наслідків має важливе значення для законодавця під час кодифікації норм кримінального права, адже, як відомо, система Особливої частини КК України побудована саме за принципом родового об'єкта кримінальних правопорушень. Крім того, важливість поділу суспільно небезпечних наслідків на родові та видові проявляється і на стадії правозастосування, коли здійснюється співставлення характеру та ступеня тяжкості суспільно небезпечних наслідків із переліком типових наслідків, передбачених у конкретному розділі Особливої частини КК.

По-третє, поділ суспільно небезпечних наслідків на безпосередні має значення для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень. За цими наслідками правозастосувач встановлює та співвідносить ті суспільно небезпечні наслідки, що відбулися в безпосередньому об'єкті кримінального правопорушення, із тим переліком наслідків, що передбачені в нормах Особливої частини КК України.

Крім того, в силу існування додаткового безпосереднього об'єкта (обов'язкового чи факультативного), під яким в науці кримінального права розуміють суспільні відносини, яким, поряд з основним об'єктом, заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди, цілком логічним буде виокремити і додаткові обов'язкові чи факультативні суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення. Значення додаткових суспільно небезпечних наслідків полягає в тому, що вони передусім враховуються під час конструювання кримінально-правової норми і встановлення ступеня суспільної небезпечності конкретного кримінального правопорушення і його тяжкості. Крім того, такі наслідки мають важливе значення для кваліфікації кримінальних правопорушень, особливо під час вирішенні питання про наявність або відсутність сукупності

кримінальних правопорушень. Нарешті, додаткові суспільно небезпечні наслідки мають істотне значення для індивідуалізації покарання.

Таким чином, поділ суспільно небезпечних наслідків залежно від **виду об'єкта кримінального правопорушення** має важливе теоретичне та прикладне значення, адже для кримінального права не існує суспільно небезпечних наслідків поза межами об'єкта. Поділ наслідків саме за цим класифікаційним критерієм дозволяє розкрити сутність суспільної небезпечності кримінального правопорушення, здійснити його правильну кваліфікацію та призначити справедливе покарання.

Суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення – це завжди шкода об'єкту кримінального правопорушення, проте іноді така шкода може виявлятися не в реальному, фактичному результаті, а в певній можливості (вірогідності) настання такого результату. КК України відомі норми, у яких законодавець поряд із вказівкою на суспільно небезпечну дію або бездіяльність говорить про наявність **небезпеки**, наприклад, небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини (ст. 130 КК) або **створення небезпеки**, наприклад, створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків (ст. 253 КК), або **створення загрози**, наприклад, створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (ст. 272 КК).

Спробуємо розібратися в цій полісемії термінів. Здебільшого вчені вважають, що відмінність термінології, яка вживається в різних статтях КК, аж ніяк не означає, що йдеться про неоднозначні поняття. Отже, як загроза настання наслідків, так і небезпека або можливість їх настання – це одне і те саме, тобто реальна можливість настання наслідків (Bazhanov, 1999, p. 473). У науковій літературі такі кримінальні правопорушення називають «делікти створення небезпеки».

Зазначимо, що серед криміналістів ведуться дискусії щодо віднесення змін в об'єкті у вигляді створення небезпеки до суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. Одні вчені вважають, що можливість настання кримінально-протиправних наслідків є тільки властивістю кримінально-протиправного діяння, але сама по собі наслідком не є (М.Д. Дурманов, А.С. Михлін), інші ж, навпаки, розглядають реальну можливість заподіяння шкоди як один із видів наслідків і відносять делікти створення небезпеки до кримінальних правопорушень із матеріальним складом (Н.Ф. Кузнецова, С.В. Землюков, В.М. Кудрявцев тощо), треті вважають, що створення небезпеки настання шкідливих наслідків є певним етапом у процесі здійснення кримінально-протиправного діяння і за певних умов можливість настання суспільно небезпечних наслідків може проявлятися як властивість самого суспільно небезпечного діяння, або ж бути його певним наслідком (М.І. Панов, Т.В. Церетелі). Так, М.І. Панов та В.П. Тихий пропонують поділяти делікти створення небезпеки на делікти потенційної та актуальної небезпеки. У деліктах потенційної небезпеки склад кримінального правопорушення вичерпується самим фактом вчинення суспільно небезпечного діяння і доказувати настання специфічних наслідків у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди певним правоохоронюваним благам не потрібно. Делікти актуальної небезпеки завжди потребують доказування не тільки вчинення суспільно небезпечного, кримінально-протиправного діяння, але й наявності небезпеки від цього діяння тим чи іншим благам (Panov, Tihiy, 2010, p. 261).

На наш погляд, в основі всіх зазначених дискусій лежить проблема узгодженості підходів до розуміння поняття кримінально-протиправних наслідків. Автори, що не поділяють класифікацію суспільно небезпечних наслідків на реальні (фактичні) та наслідки у вигляді можливості створення небезпеки, трактують суспільно небезпечні наслідки занадто вузько, розуміючи їх виключно як ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Утім, на нашу думку, можливість настання наслідків також супроводжується зміною в об'єкті кримінального правопорушення, адже «при створенні небезпеки завжди порушується стан захищеності, безпеки суспільних відносин, а також безпеки умов їх функціонування» (Panov, Tihiy, 2010, p. 261). У цьому сенсі така можливість – також наслідок, до речі чітко передбачений у кримінальному законі.

Усе вищезазначене дає ґрунтовні підстави для виділення окремого класифікаційного критерію поділу суспільно небезпечних наслідків **залежно від наявності реальності змін в об'єкті або ступеня об'єктивності** таких змін. Відповідно до цього критерію суспільно небезпечні наслідки можна поділити на реальні або фактичні та наслідки у вигляді можливості створення небезпеки.

Сутність наслідків першої групи цілком очевидна та зрозуміла, вона полягає в тому, що наслідки проявляються в реальному, дійсному вигляді та полягають у фактичному порушенні суспільних відносин.

Щодо наслідків у вигляді можливості створення небезпеки, то тут все набагато складніше, адже для розуміння їх сутності доводиться «виходити» за межі реальної дійсності, адже такі наслідки включають у себе не фактичну шкоду, а можливість (вірогідну), тобто таку, яка ще не стала дійсністю. Саме тут виявляється закон діалектичного зв'язку можливості і дійсності, здійснюється рух від потенції до акту. Саме тому таку шкоду іноді дуже складно встановити та формалізувати (підрозуміти). Загалом можливість настання наслідків має місце, коли діяння відбувається в таких умовах, за яких фактичні (реальні) наслідки при звичайному перебігу подій можуть настати без впливу якихось додаткових факторів, проте не настають тільки в силу певних випадкових обставин, що не залежать від винного. Тобто в цих випадках з'являються цілком конкретні обставини, сили і зв'язки, які при подальшому безперешкодному їх розвитку неодмінно мають втілитися у фактичну, реальну шкоду.

Отже, важливість поділу наслідків за цією підставою є очевидною. Такий поділ допомагає в розкритті самої сутності суспільно небезпечних наслідків та її проявів у площині таких діалектичних категорій як дійсність та можливість. Крім цього, такий поділ має важливе практичне значення, адже визнання небезпеки,

створення небезпеки і загрози заподіяння шкоди своєрідними шкідливими наслідками вимагає точного їх встановлення як конкретних об'єктивних ознак відповідного складу кримінального правопорушення, необхідних для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

На думку більшості вчених, у підставу класифікації суспільно небезпечних наслідків має бути покладений не ефемерний критерій, а конкретний і точний, який проявляється в якісних та кількісних характеристиках, що підлягають виміру. Саме тому одним із найбільш популярних серед науковців критеріїв поділу суспільно небезпечних наслідків на види є **характер шкоди, заподіяний об'єкту** кримінального правопорушення. Серед авторів, що підтримують необхідність такого поділу, можна назвати А.І. Бойка, М.І. Ковальова, С.В. Землюкова та інших. Одним із перших вчених, хто надав найбільш розгорнуту класифікацію за цією підставою, був А.С. Міхлін. У монографії «Наслідки злочину» він класифікував усі наслідки на матеріальні та нематеріальні, останні поділяв на особисті та неособисті. Матеріальні ж наслідки він розділяв на особисті та майнові, які поділяються на прямий збиток та упушену вигоду (Mihlin, 1969, p. 17).

М.І. Ковальов класифікував кримінально-протиправні наслідки таким чином: «Злочинні наслідки можуть бути матеріальними (майновий збиток або упушена вигода), фізичними (смерть людини, заподіяння шкоди її здоров'ю, нормальному розвитку організму тощо), екологічними (забруднення водойм, атмосфери, заподіяння шкоди флорі і фауні), моральними (заподіяння шкоди моральному вихованню громадян або образа статусу товариства), соціальними (що представляють небезпеку для державного або громадського ладу або для правопорядку)» (Kovalev, 1991, p. 81). Схожу класифікацію за критерієм «якісного змісту» пропонує С.В. Краснопеєв, поділяючи суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення на майнові, фізичні, моральні, політичні, управлінські (організаційні) та екологічні (Krasnoperev, 2003, p. 114). Утім, вважаємо, що така класифікація не є дуже вдалою, адже в ній не виправдано змішуються два різні критерії: характер шкоди та сфера заподіяння такої шкоди.

На нашу думку, всі суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення залежно від характеру заподіяної шкоди можуть поділятися на дві великі групи: матеріальні та нематеріальні. Такий поділ має здійснюватися, в першу чергу, за якісними параметрами.

До матеріальних наслідків слід віднести фізичні або особисті наслідки, що заподіюються життю та здоров'ю особи, а також наслідки майнового характеру (збитки), які за своєю структурою можуть складатися із втрати або пошкодження майна (реальні збитки або прямі збитки) та неотриманого належного (упущена або втрачена вигода). За своєю фізичною природою матеріальні наслідки завжди пов'язані з певними предметами зовнішнього світу, до яких також можна віднести людину як фізичну (реальну) істоту. Усі ж інші суспільно небезпечні наслідки, що не входять до складу матеріальних наслідків, варто віднести до нематеріальних.

Щодо кількісного параметру, то далеко не всі матеріальні наслідки підлягають точному виміру. У свою чергу, нематеріальні наслідки взагалі неможливо формалізувати, тобто виміряти та підрахувати.

Матеріальні наслідки у вигляді майнової шкоди більш успішно підлягають кількісному підрахунку в загальному економічному еквіваленті – грошах. Так, при викраденні або знищенні чи пошкодженні майна за допомогою неоподаткованого мінімуму доходів громадян здійснюється вимір шкоди, завданої об'єкту кримінального правопорушення.

Фізичні наслідки кримінального правопорушення, що полягають в особистій, фізичній шкоді, суттєво відрізняються від майнових у можливості їх кількісного виміру та характеризуються неможливістю їх точного визначення та підрахунку. Навіть незважаючи на те, що сьогодні досить вдало здійснена градація станів здоров'я людини з точки зору медицини, видається неможливим виміряти ступінь шкоди здоров'ю в конкретних матеріальних речах. Крім того, в нашому суспільстві, де людина, її життя та здоров'я виступають найвищою соціальною цінністю, спроба встановлення «вартості» людського життя та здоров'я повністю суперечить нашій гуманістичній правовій доктрині.

У науковій літературі зустрічається думка, відповідно до якої фізичну шкоду не можна розглядати як окремий вид суспільно небезпечних наслідків. Так, Б.Т. Безлепкін не розділяє позицію поділу шкоди на фізичну, оскільки, на його думку, «фізична шкода в юридичному сенсі не підлягає відшкодуванню, оскільки життя людині повернути взагалі не можна, а відновлення здоров'я є проблемою медичною, а не правовою» (Bezlepkin, 1979, p. 34). Утім, неможливість відшкодування такої шкоди зовсім не означає, що такої шкоди взагалі не існує, тому погодитися з наведеною позицією навряд чи правильно.

На те, що суспільно небезпечні наслідки не слід зводити лише до матеріальної шкоди, звертали увагу ще російські дореволюційні криміналісти. У радянській літературі цю думку найбільш повно висловив А.Н. Трайнін. «Наслідками повинні бути визнані не тільки зміни, що відбуваються у сфері зовнішньої фізичної природи, але і факти, що належать до сфери політичної, психічної, моральної ... Наслідками можуть в однаковій мірі бути, з одного боку, зруйнований завод, спалений будинок або смерть жертви, а з іншого – ослаблення престижу влади або приниження людської гідності» (Traynin, 1957, p. 362).

Нематеріальні наслідки кримінального правопорушення полягають у руйнуванні суспільних відносин, пов'язаних із нематеріальними благами та інтересами. Вони можуть бути втілені в моральній, політичній, організаційній, репутаційній та іншій нематеріальній шкоді. На відміну від матеріальних наслідків, кримінального правопорушення, нематеріальні наслідки взагалі не відчутні, вони не мають власних вимірів, тому формалізувати та підрахувати їх неможливо. В об'єктивній дійсності можна стверджувати про існування двох видів нематеріальних наслідків: особисті нематеріальні, тобто такі наслідки, що пов'язані з нематеріа-

льними правами, свободами та інтересами особи та неособисті нематеріальні, що полягають у порушенні нематеріальних прав та інтересів суспільства та держави.

Незважаючи на те, що нематеріальні суспільно небезпечні наслідки неможливо підрахувати та точно виразити, ступінь їх суспільної небезпечності не поступається ступеню суспільної небезпечності матеріальних наслідків. Навпаки, в деяких кримінальних правопорушеннях, наприклад, у злочинах проти основ національної безпеки, де нематеріальні наслідки виражаються в політичній шкоді державі, останні можуть бути більш суспільно небезпечними, аніж деякі матеріальні наслідки кримінального правопорушення.

Крім цього, зауважимо, що в реальній дійсності майже більшість кримінальних правопорушень одночасно можуть заподіювати декілька видів суспільно небезпечних наслідків. Так, деякі кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я громадян (вбивство, тілесні ушкодження, побої) спричиняють фізичну шкоду, яку безпосередньо відшкодувати неможливо. Але ця фізична шкода, практично в кожному випадку, поєднана з нематеріальною, а іноді ще і з майновою, тобто з певними майновими витратами, яких зазнав потерпілий для відновлення стану свого здоров'я.

Науці кримінального права відомі й інші підходи до класифікації суспільно небезпечних наслідків. Так, у підставу поділу суспільно небезпечних наслідків деякі вчені пропонують покласти формально-юридичний критерій. Наприклад С.М. Воробйов, виділяє два основних види кримінально-протиправних наслідків, передбачених у КК: по-перше, наслідки, конкретно зазначені і описані у складі кримінального правопорушення, по-друге, наслідки, не зазначені конкретно і не розкриті в межах складу кримінального правопорушення (Vorobev, 2003, p. 66).

Л.Д. Гаухман, пропонуючи безліч підстав для класифікації, також окремо виділяє критерій «залежно від опису наслідків у законі», відповідно до якого всі наслідки поділяються на: 1) наслідки, точно зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК; 2) наслідки, що описані в інших нормативно-правових актах; 3) оціночні наслідки, тобто не указані в законі чи іншому нормативно-правовому акті, а визначені правозастосувачем на підставі оцінки фактичних обставин скоєного, аналізу застосованої кримінально-правової норми і її співставлення з іншими нормами (Gauhman, 2004, p. 139).

Вважаємо, що класифікація суспільно небезпечних наслідків за способом їх законодавчого опису у диспозиції статей Особливої частини КК України хоча і має право на існування, проте вона відображає тільки зовнішню, формальну сторону суспільно небезпечних наслідків, не розкриваючи реальні, сутнісні характеристики дослідженого явища.

Деякі автори пропонують поділяти суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення залежно від ступеню їх суспільної небезпечності (Л.Д. Гаухман, В.Г. Степанов). Утім, на нашу думку, це не зовсім коректно, адже, по-перше, суспільна небезпечність, як вже зазначалося, являючи собою об'єктивну, матеріальну, реально існуючу ознаку, що іманентно притаманна усім без винятку кримінальним правопорушенням, проявляється не тільки у суспільно небезпечних наслідках кримінального правопорушення, а і в інших ознаках та елементах його складу. По-друге, не всі суспільно небезпечні наслідки можливо формалізувати за допомогою кількісної характеристики. Ця теза нами доводилася вище на прикладах порівняння матеріальних наслідків, які здебільшого можливо підрахувати, та нематеріальних наслідків, яким взагалі не притаманне кількісне визначення. Через це порівнювати різні види наслідків за ступенем їх суспільної небезпечності дуже складно (а іноді неможливо), отже, виділяти такий класифікаційний критерій як окремий, на нашу думку, недоцільно.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо класифікувати суспільно небезпечні наслідки за такими критеріями:

1. За співвідношенням суспільно небезпечних наслідків з об'єктом кримінального правопорушення:
 - 1) загальні;
 - 2) родові;
 - 3) видові;
 - 4) безпосередні.
2. Залежно від факту реальності змін в об'єкті або ступеня об'єктивації:
 - 1) реальні (фактичні);
 - 2) наслідки у вигляді створення можливості заподіяння шкоди.
3. Залежно від характеру шкоди:
 - 1) матеріальні, які поділяються на особисті (фізичні) та майнові;
 - 2) нематеріальні, які поділяються на особисті немайнові та неособисті немайнові.

Вважаємо що, саме така класифікація, відповідаючи усім правилам та принципам поділу явища на види, здатна найбільш повно розкрити найважливіші сутнісні властивості досліджуваного явища, показати співвідношення суспільно небезпечних наслідків з об'єктами кримінального правопорушення, продемонструвати можливі варіанти прояву суспільно небезпечних наслідків в об'єктивній дійсності та охарактеризувати їх за допомогою якісних або кількісних показників.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності*. 1999. Вип. 40. С. 145–155.
2. Безлепкин Б.Т. Возмещение вреда, причиненного гражданину судебносудственными органами : учебное пособие. Москва, 1979. 204 с.

3. Воробьев С.М. Моральный вред как одно из последствий преступного деяния : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2003. 199 с.
4. Гаухман Л.Д. Объективная сторона преступления. Уголовное право. Общая часть : учебник. Москва, 2004. С. 139–140.
5. Ковалев М.И. Проблемы учения об объективной стороне состава преступления. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. 176 с.
6. Краснопеев С.В. Последствия преступления в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва : РГБ, 2003. 197 с.
7. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификация преступлений / 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2004. 304 с.
8. Мальцев В.В. Проблема уголовно-правовой оценки общественно опасных последствий. Саратов : Издательство Саратовского университета, 1989. 192 с.
9. Михлин А.С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. 104 с.
10. Панов Н.И., Тихий В.П. Уголовная ответственность за создание опасности. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–266.
11. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. Москва : Госюриздат, 1957. 363 с.
12. Яскевич Я.С. Философия и методология науки. Вопросы и ответы: полный курс подготовки к кандидатскому экзамену. Минск : Выш. шк., 2007. 656 с.

References:

1. Bazhanov M.I. (1999). O razlichnykh traktovkakh nekotorykh priznakov ob'ektivnoy storony prestupleniya v nauke ugovolnogo prava. [On different interpretations of some signs of the objective side of a crime in the science of criminal law]. Problemy zakonnosti. Kharkiv., Vip. 40. P. 145–155. [in Russian].
2. Bezlepkin B.T. (1979). Vozmeschenie vreda, prichinennogo grazhdaninu sudebnosledstvennyimi organami: uchebnoe posobie [Compensation for harm caused to a citizen by judicial investigative bodies]. Moscow. [in Russian].
3. Vorobev S.M. (2003). Moralnyy vred kak odno iz posledstviy prestupnogo deyaniya [Moral harm as one of the consequences of a criminal act]. (PhD dissertation). Ryazan. [in Russian].
4. Gauhman L.D. (2004). Ob'ektivnaya storona prestupleniya. Ugolovnoe pravo. Obschaya chast [The objective side of the crime. Criminal law. General part]. Moscow,. P. 139–140. [in Russian].
5. Kovalev M.I. (1991). Problemy ucheniya ob ob'ektivnoy storone sostava prestupleniya [Problems of the doctrine of the objective side of the corpus delicti]. Krasnoyarsk: Krasnoyar. un-ta. [in Russian].
6. Krasnopeev S.V. (2003). Posledstviya prestupleniya v ugovolnom prave Rossii [Consequences of a crime in the criminal law of Russia] (PhD dissertation). Moscow: RGB. [in Russian].
7. Kudryavtsev V.N. (2004). Obschaya teoriya kvalifikatsiya prestupleniy [General theory of classification of crimes]. Moscow: Yurist'. [in Russian].
8. Maltsev V.V. (1989). Problema ugovolno-pravovoy otsenki obschestvenno opasnykh posledstviy [The problem of criminal law assessment of socially dangerous consequences]. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta. [in Russian].
9. Mihlin A.S. (1969). Posledstviya prestupleniya [Consequences of the crime]. Moscow: Yuridicheskaya literatura. [in Russian].
10. Panov N.I., Tihiy V.P. (2010). Ugolovnaya otvetstvennost za sozdanie opasnosti [Criminal liability for endangering]. Kyiv : In Yure. P. 258–266. [in Russian].
11. Traynin A.N. (1957). Obschee uchenie o sostave prestupleniya [General doctrine of corpus delicti]. Moscow: Gosyurizdat. [in Russian].
12. Yaskevich Ya.S. (2007). Filosofiya i metodologiya nauki. Voprosy i otvety: polnyiy kurs podgotovki k kandidatskomu ekzameni [Philosophy and methodology of science. Questions and Answers: Complete Candidate Exam Preparation Course]. Minsk: Vyish. shk. [in Russian].